
ЖИТТЯ І МИСЛІ

Д-р М. Шлемкевич

Українська синтеза
чи
українська
громадянська війна

2-ге видання

1949

ПРЕДМОВА до 1-го видання

Ця і чергова праця, що появляється в світських «Життя і думка» — це по суті зміст ширше задуманих творів. Виконати і завершити їх сьогодні неможливо. І коли б навіть це урядлося, наші післявоєнні умовини не дозволили б видати таких більших книжок.

Звідси концептивний, перелюбовий характер випусків. У цих багатьох недоворонені, деякі трюбовали ледве позначені, інші збули деякими натяками; читати, що давали б краще позначення, завжди виключені. Мусимо залишити читачеві додумувати думки і віримо, що він їх додумає. Во не беремося за писів далекі теми, не займатимем нікого незвичними змірими. Ми тільки піднімаємо жупні івдки нашого життя й намагаємося дати їм ясність і виразність мислей. І оце ті мислі повертаємо знову життю. Хай воно прийме їх і перетворе наново, здійснює і дає точни новим оформленням і новим мислям. Хочемо свідомо включитися і підслити творчій процес наростання об'єктивного розуму нації. — «Життя і думка» — самою назвою визначають свою ціль.

Душа української еміграції оце не пережила до дня і наша свідомість оце не прийняла в повноліті умряти, що її заклали ми, покинувши рідний край. Наскільки цясствіні ділянки прилучових переселенців, що їх, упокорених і ожеобречених, викидають з однієї, щоб поселити в другій області батьківщини, серед їхної же національної спільноти! Ми це віданяємо від себе свідомість нашого стану. Залиньби живемо оманам і rado спухаємо та відемо за тими, що використують нашу страду оман. Або втїкаємо від самітності він-на-віч із тісно свідомістю, залушуючи її дрїоними у порівнянні з нашою прагматією суперечками анхронічних партій і амодоложних таборовах клік.

Та прийде час і прокинемося зо сну. Тоді прїснуть мизній банька, а перед собою побачимо прописист, у собі же порожнечу.

Хай сьогодні за брязколом невоєвасних і смілих терпів може і не почують нас, може свідомо заниктїдуть уши. Але тим, що будяться, хочемо помогти запоюти страшну духову порожнечу, що відкрїється на рудинах оман.

Кашнемо до мужнього прийняття свідомости нашого стану. Кашнемо до штишення хоч на мить дрїоних розрадухів і до самокадудухи: — ачей в об-

Обкладинка С. Гордінського

личчі однаково для всіх нас національної і подібної для кожного з нас особистої прагнєдї знайдемо стільни чїли та узїдненїи шлах до них. І втрапїлиши рїдний край, зумїємо збудувати нашу духову батьківщину в нашїй скїпальській стїльнопї.

Були скрожними чїлїнами зодїя розбудови тїї незримї батьківщини, урядової держави душ наших — це жрїя і постанїя зшїлїкїв «Життя і мислї».

Грудень 1946 р.

ПЕРЕДМОВА

ДО 2-ГО ВИДАВНЯ

Передаючи читачевї друге, незмінене видання якоїс трїци, автор поясняє призабутї вже днї і подїї, серед яких зроджувався тїдї думки. Та в цьому випадку він звїзнений від такого запяго. Сьогодні думки цієї трїци яснїшї і зрозумїлїшї, нїже три роки тому, три першїї поновї. Один із рецензентів їдкресив текучу тенденцїю плїтїнь, що їх розлядає книжка. Те, зєнтїв їдкресив текучу тенденцїю плїтїнь, що їх розлядає книжка. Те, що недавно ще приплекнувалося неупорядкованої різноманїтїстю партїйних сулерекон, нїшї тепе навене: — боротьба трїох їдїї в українських душах і в українському життїї продовжується невблганно. І серед неї частю вже їдїї водїться рїдний анархїїшїй цар-полотї, пїдхлїнюючи одну по другу їдїю, щоб нїма прїслонїти своє юродїве обїлїчя. Преса принїсїть вїстїки про наманїанїя зовнїшнього ворога знову використати наш внутрїшнїї роздор для себе... Вїчна їсторїя і вїчна українська трагедїя!

Ця праця трїланчєна для тих, хто стрєждає і прївожїтїється цїм нашїм давнїм і сучаснїм горем. Вона намагається вїзвїлїти бєглїднїсть тїїї бєрїтївї і зєкїлкає шукати нових дорїї до українського внутрїшнього мїру, як передумови: — власною мислїю і власною силєю, а не прїказом завойовнїцїка аспїановленого, державного порядку на свєбїднїї українській землї.

Серпень 1949 р.

ВІРОВАД

§ 1. Правда — віра, правда — істина, правда — справедливїсть. — Український нардї, як носїї останньої.

Є рїзнї правди в духовї. Є правди — догми, що їх не-бєсна чи зємна сила каже визнавати. Є один Бог у святїїї Тройцї — ось релїгїйна правда — догма. — Перестардї, майже стоїтнї тезї маркєвського матерїалїзму стали для пїдданїїв Советського Союзу догмами силою прїказу комуїїстїчної партїї. — Говоримо про логїчнї й математичнї правди — аксіоми, що визначаються повною розумовою яснїстю і виразнїстю. — Є правди — яснєвки, напр.: Тїль-ки у свєбїднїї батьківщинї людина може бути вповнї шлєкїї слїва. Ми ж на скїталїшчїнї, а батьківщина в неволї. Отже слогоднї повне шлєстя для нас недєсїжне. — І є правди — їнтуїцїї, що визначаються якоюсь не так чисто розумовою прїзорїстю, як бєзпосередньою переконливїстю для всїїї душї, зокрема емоцїонально-волевїх її сфер. Це правди, що їм вїримо бєз доказау, вїримо з якоїсь унутрїшньої потреби, хоча для розуму вони не конєчно яснї і виразнї.

Кожна жїва людина і кожна молада і здорова кулї-тура носїть у собї такї правди. Вони неначє зїгїток золота, що з нього виконуються блискучї нїтки мислєннїя, творчостї, жїттьєвого стилю. Такою правдою — їнтуїцїєю для т. зв. середньовїччя була віра, що шлєжка до Бога вєде тїлькї через церкву. Церква це той Хорївський куш, що з нього промовляє Господь до своїх людєй. Коли б треба було ту правду вбрати в пізнїшу формулу, ми могли б схо-пити її словами: Deus sive ecclesia, Бог себто церква.

Благословєннїм плодом тїїї правди, що ним досї вїрїшлємо, є рїх Дївлїсї, Божий мїр в людських серцїях. Це основа хрїстїянських душ, мїр і добра воля рївноцїпнїх в обїлїчїї Бога людєй. До неї повертаються розсварєнї й

розгублені душі і народи. Той Божий мир на основі спільно переживаного світоглядного залишається по сьогодні неопієним скарбом українського народу, роздертого в своїх інтелектуальних і політичних верхах, але все ж з'єднаного вірою в царство справедливості, що здійснюється в дім чи другим світлі.

В добу т. зв. ренесансу-відродження заглагося єдино-владство тієї, вже раніше надшербленої правди-інтуїції. Неспокій і душевна тривога епохи — це саме наслідки того, що захиталася основа дотеперішнього ладу. Коли ж дивитися вперід, то ренесанс можемо вважати епохою об'явлення й усвідомлення нової інтуїтивної правди, що нею мали жити наступні сторіччя: сімнадцяте, вісімнадцяте й дев'яте надіяте. Не так через перекву промовляє Бог до людей, але через природу. Вона, природа, є справжнім об'явленням Бога. Deus sive natura: в цих коротких словах, Бог себто природа, схопить мислитель сімнадцятого сторіччя про нову правду. Це не дзвінка фраза без змісту, не тільки близьку формула. Для прирідників, як Кеплер, пізнання природи було правдивою богослужбою. В ній відтворювалася Божка воли, єписана математичною мовою закономів.

В епоху всегладства першої правди-інтуїції: Deus sive esclerosis, людина зближалася до Бога вірою. Тепер при новій основній правді Дорого до пізнання Божих задумів був розум, наука. Amor Dei intellectus, — розумова любов Бога стала найвищою чеснотою.

В савій такої безпосередньої правди прокодиють сімнадцяте, вісімнадцяте і дев'ятнадцяте сторіччя. Сильним овозначайте, вісімнадцяте і дев'ятнадцяте і техніка, що поклагли чем їх є сучасне природознавство і техніка, що поклагли нестерпу печаль на модерну світську цивілізацію.

Але вже в дев'ятнадцятому сторіччі виявилися розколіни, а початок двадцятого сторіччя — це вже криза тієї правди-інтуїції. Зовнішнім виразом кризи є тривожна непевність і революційне кипіння наших днів. Промошує собі шлях нова правда й починає займати місце попередньої, побудованої, збайдуженої, зрелативізованої. Колиш за те, чи сонце кружляє довкола землі, чи навпаки, люди готові були йти на костир. Сьогодні така жертва була б зовсім зайва. Ми знаємо, що можна обличити і передбачити рухи планет, виходячи з Коперніканського погляду, але так само і повертаючися до давнього, геоцентричного погляду Птолемея з непорушною землею в осередку нашої системи і сонцем, що кружляє навколо неї. Можна той самий облік

перевести, стоячи на ґрунті посереднього припущення Тихо Браге, де сонце в осередку, земля порухається навколо нього, але планети кружляють за землею. Що тримаємося системи Коперніка, за те рідше легкість уявлення, вигідність рахунку, його простота, елегантність, а не якась об'єктивна правдивість.

Та є інші справи, що за них люди сьогодні готові страждати, жити для них, умирати за них. Це там, у тих місцях загорється новий Хоривський вогонь. Не через природу, але через великі людські спільноти і промовляє Бог своїми приказами і обітницями. Ця нова правда-інтуїція, як сказано, прозвбала вже і сходилла в мирному сторіччі. Жити і вмирати для класи, для партії вважалося обов'язком і чеснотою організованого соціалізму другої половини дев'ятнадцятого сторіччя. Сьогоднішній комунізм дав намагаться жити тим партійно-класовим класом. Коли б соціал-демократії, чи комуністичні задержало на тому, щоб свою основну правду висловити релігійною мовою, вони могли б назвати її аналогічно: Бог себто клас, себто партія.

Основну правду-інтуїцію сучасних національних рухів можна схопити формулою Deus sive patio, Бог себто нація. Це жвава інтуїція, саме та правда, що в ній живуть, задля неї страждають і в ім'я неї вмирають сьогодні люди. Тоталізми — націоналістичні чи комуністичні — це тільки крайні вияви тих інтуїцій.

Бог і Україна — часто стояли у нас, одне поруч одного. Коли таке гасло висувають кола зближені до націоналізму, тоді та формула — це українське видання загального «Бог себто нація». Коли ж те гасло «Бог і Україна» виписане на чолі книжок і журналів, зближених до релігійних кид, тоді в тому гаслі шукають синтези давньої (Deus sive esclerosis) і новоючасної (Deus sive patio) основних правд. — Нікаво придивитися до ідейних основ нинішньої популярнішої нашої організації молоді на еміграції, до ідейних основ Плату. Різними варіантами бринить у пластових піснях і звичаях: Ми діти матері-природи. І так же голодно і часто з цим мотивом в'яжеться мотив служби Богові і своєму народові. Знову спроба поєднання передостанньої натуралістичної правди-інтуїції з останньою, що для неї наші стає одержкою об'явленого Бога. І це доволі зрозуміло. Народини Плату, сквітину взагалі, припадають саме на час найгострішої кризи натуралізму і зв'язаного з ним релігійного

налізку, і також на час остаточного дозрівання і посвячення по владу з боку соціалізму і згодом націоналізму, отже носіїв нової соціологічної інтуїції.

Для середніх віків найвищою була правда віра, для новіших часів — від ренесансу до нашого сторіччя — наукова правда істина. Для доби, що в її осередку стоїть проблема класи, партії, нації, центральною стає правда справедливості. Місце церковно-релігійної, потім науково-розумової, займає соціологічна правда.

Нам особливо важко, що саме тут мислення нашої доби зривається з глибокими мистями українського народу. Задана і до сьогодні правда справедливості була і залишається осередковою ідеєю його життя, мислей, праці і боротьби. Він релігійний до нині, але ніколи у льому відношенні не переживав крайностей фанатизму, депресії, самотичувань і т. п. Коли ж підчас козачьких війн деякі явища вказують на релігійну розпаленість і нетерпимість, то вони звичайно є тільки відповіддю, реакцією на нетерпимість ворога, що під релігійною заставою намагався нести в Україну соціальне і національне поневолення. — Так само до науки здійсний український народ і кожен ясний педіод його історії блищить світлим науковим й освітнім починами. А все ж і наукова правда істина ніколи не була задумшеною мрією і пристрастю українства. — За те з новою слушністю можна назвати наш народ вічним мрійником і шукачем царства справедливості на землі. Це глибокій мотив українського світогляду, що проглядає крізь оригінальні рухи, крізь народні козалькі повстання, крізь оригінальні соціологічні творива, як Січ, артілі, чумалтво, братство, — всі передтечі сучасного освітнього і господарського спільнства-кооперації. Це один із основних мотивів світогляду Тараса Шевченка, укладу де «раба не буде, супостата, а буде син і буде мати і будуть люди на землі», слова що найпростіше охоплюють народню візю земного раю.

В цій ділянці українська творчість не залишилася позаду європейської, навпаки, вона випереджувала її, і то на цілі сторіччя. В той час, як Європа порядкувала ше різніми династичними легітимізмами, універсалізмами як «римське царство німецького народу», — у той час перша українська династична революція, універсальна революція Хмельницького, ще в половині сімнадцятого сторіччя, висунула найсучасніше гасло національного легітимізму, себто національного розмежування свободних народів, як постулят

міжнародної справедливості. Це глибокій зміст тодішніх українських бажань щодо розмежування з Польщею, це й виражена ідея українсько-шведського договору 1657 року. Аж у двадцятім сторіччі світ прийняв цю українську тезу за свою, і сьогодні, викриляючи її, все ж таки проводять радикально, переселюючи національні меншини в їх народні материни.

Тим то й зрозуміло, що не так релігійні, чи наукові, але саме соціологічні (соціальні й національні) ідеї стояли в осередку українського світогляду. Університетські вчителі філософії, що були вибірково чужої мудрості, залишилися без більшого впливу на життя. Українську духовність, а значить і життя, формували поети, вчені, публіцисти, що торили патосом правди справедливості, патосом, що його невгамовно джерело в українським народі. І Скородода, і Шевченко, Костомаров, Драгоманов, Франко, Михайло Грушевський, Липинський, Донцов — це справжні оформлювачі українського духа в добрі, чи злі. Сам перелік імен для кожного, хто хоч поверховно знайомий з їхніми світами мислей, вказує одну і ту основну спільну характеристичну рису: всі вони в першу чергу шукачі справедливості в людському співжитті. Вона є основною цінністю, пробним каменем і святостю і мудростю, а не навпаки.

Коли так, то й порядок української душі і українського життя залежить у першій мірі від того, чи вдасться осигнути справедливий порядок українських соціологічних, — політичних і соціальних, — ідей і хотінь. Тут наше глибокоре бути чи не бути, тут осередня точка нашої духовности і нашої зовнішньої організованости, отже нашого світогляду і нашої державности.

то суперника — володаря Волзьського шляху. З погляду української політики, як завважує проф. Михайло Грушевський, той звитязний похід, що скінчився повним знищенням великої держави, некорисний, навіть шкідливий. Ослі, державно організовані хозари були муром що борились українські землі перед азійськими кочовиками. Сяврослав, задивлений в цілі варязької торговельної політики, знищив той мур і отворив ворота Азії.

Коли автор хроніки, український патріот, звертається до того хороброго і лицарського князя з докором: чому він залишає рідні землі, воюючи в чужих, то він, той дитиня, мав і не мав слухності. Бо для Святослава, хоч він уже носить українське ім'я, як і для обидвох його попередників, українські землі такі ж рідні, і такі ж чужі, як напр. Балканські. Він ще душею «варяг».

І внутрішня політика тих князів дає деякі вказівки в цьому напрямі. Що означає відомі історія Героєвої смерті і Ольжині помсти? Коли б ми хотіли перекласти ті по ді мовою наших днів, ми оповідали б так: Ігор з дружиною вибрався в землю українського племені дерев'ян по континент. Дерев'яни дали його. Але тоді стався такий звичайна для наших часів історія, що її не раз практикували при збиранні проданогу в советах, чи континенту в райсах комісарів. Коли така збірка йшла гладко, влада, підозріваючи ще великі достатки, накладала зараз нові, додаткові данини. Отже й Ігор, роздумавшись по дорозі, рішив вернутися і ще деше здобути. Така беззаконність, — тоді, як і в наш часи до глибокої обурювала нарід. Дерев'яни під проводом свого князя Мала спротивилися і в сутичці з тодішніми відділами НКВД, чи пак есесами, вбили Ігоря. Ольга ж вчинила дерев'янам те, що в наше двадцятье сторіччя називається і також аж надто часто в Україні практикується: криваву панифікацію.

Ця історія пригадує ще одне, для нас незвичайно цікаве явище. І при київських князях далі існує ще давня установка племенних князів і між ними двома монархічними установами існує якийсь напруження, що доводить іноді — як в Героєві випадку — до кривавих зударів. Але в ідейній площині, в свідомості тодішньої української верхівки, муром сіла відбуватися також і якийсь повільна синтеза тих двох монархічних первнів.

Образ міняється за сина і наслідника Святослава, за Володимира Великого. Це можна припускати — перший

динарещ на київській престолі, син Святослава і українки. Після бурхливої молодости, що свідчить про кипіння незрівноваженої ще крові, життя і політика Володимира знаходять ясні і виразні обриси. Політика стає українською політикою.

Володимир, як і його батько Святослав, йде походом на схід. Але вже не на те, щоб там нищити шляхи кочовим вельного суперника, тільки щоб загородили шляхи кочовим ордам, які непокоїли східні границі держави. Таким чином Володимир дає початок українській східній політиці, що її цілком є захист України перед азійським заливом. Це почесне завдання боронити Україну, і разом з нею всю Європу, перед чужим для них святом, почав виконувати наймогутніший володар князю Русі-України. І по всяк час і досі держава і нарід українські залипилися вірні цій задачі. І нинішня наша еміграція — це тільки один епізод тисячолітньої місії.

Володимир скеровується на захід і приєднує до Київської держави Червенські городи, по нинішньому Західню Україну. Він дає їм почин українській західній політиці, актуальній і досі. Йі цілі і завдання зберетти за українським народом і державою їх європейське переділдя. В акті соборности 22 січня 1919 року вся українська нація стверджує наново політику Володимира. Нинішня діяня Керсона — це останній, але не знати чи остаточний етап цієї політики.

Володимир, як і всі його попередники, йде і на північ. Та знову мета його цілком інакша. Неою не є перес-

У) З приводу расової «нечистоти» Володимира зняли німецькі расистські кола багато шуму, напр. стаття в журналі Volk u. Rasse 1937/7. Там то можна було читати як північна приниеса не хотіла одружитися з Володимиром «сином рабині». Там же пояснюється «постата Володимира на престолі тією зміною крові. Володимирові докоряють, що він став орієнтаційним володарем у протилежності до своїх попередників. — Все те доволі несурваже, коли пригадати, що цей «нехтований» Володимир одружився з сестрою наймогутнішого тоді володаря, цесаря Візантії, або коли звяжнати, що син Володимира, Ярослав Мудрий мався якоюсь повнічню Інглієрд, а сам стане «цесарем Європи». — Що до вождівства Володимира, то мємо тут дійсно зміну. Святославові крилаті слова були «нас мало, але ми русь». Це слова провідника дружини. Після слова Володимира — це постава монарха держави. — Якінці цікаво, що в німецьких історичних семінарах перед війною дискутувалися питання, де вже скінчатися варязьку, і починати українську історію. Тоді «рабинського сина» таки зараховували до варягів, аж Ярослава ласкаво передавали українській історії...

довсім і тільки торговельний договір, що його він мав би накинати Візантії. Він одружується з сестрою цесаря і зв'язує свою державу з грецькою культурними зв'язками. Володимир приймає християнство і ширить його в своїй державі. Літопис оповідає, що то підо впливом візантійського обряду, зокрема ж підо впливом церковного співу, Володимирові тосли, і за ними й Володимир, схилився до цієї релігії і в тому саме обряді. Коли б не була правда, тоді не було б тільки доказом глибокого вже духовно-релігійного українства і в послія і у самого князя. Казав поет революції 1917—19 років, що в Україні без музики революції не зробити. Найбільша духовна революція України, її християнізація, була б оце зроджена зі співу.

Та можемо сумніватися, чи для динамічної і володарської душі Володимира рідна була тільки спів і тільки проповіді покори й відданої, безкорисної любови. Уявім собі духовий стан тодішньої Руси-України. Як бачили ми на прикладі Ігореві смерті, існують ще сильні племінні окремішності, поглиблені організаційними формами. Такі ж окремішності існують напевно і в духовості. Різні племена мають різні вірування, різних богів і різні уявлення про них. — Оце великий князь і об'єднатель українських земель дає й українським душам одну сильну віру-ідеологію. Що не значить і який це глибокий державно-політичний акт, відчуваємо особливо гостро ми тепер, у половині двадцятого сторіччя, коли стільки зусиль, ще й кривавих, покладать правителі задля духового з'єднання своїх расо-во, душевно й історично строкатих держав.

Християнізація Руси-України означала не тільки спільну для різноплемінної держави духову базу. Вона означала ще зрівняння в духом князів, дружини і народу. Знаєш, — коли б і брати варязьку теорію дослівно, — у Володимирові новіша форма монархії починає зливатися з давньою зародковою в одне.

Перпоною до остаточного внутрішнього злиття був спадщинний дад, устійнений Ярославом Мудрим, — отже наслідство по старшині. Воно не давало князям зживатися зі своїми волостями. Князь мріяв про зміну на краю волость і лезив у серці останню тордість: мрія про великокняжий кийвський престол.

За те інакший розвиток відбувався у менших волостях. Їх володарі не могли й думати про якусь зміну на краю. Вони жили у вічній тривозі, щоб сильніші родичі не від-

няли їм, або після їх смерті нападкам, і того дрібного володарства. Не мавчи сили, вони намагалися спертися на нарід. Вони зближались, зживались з ним. Вони ділилися з його через віче до спільності в правліні, вони ділилися з народом владою. Отак у дрібних волостях українська монархія приймала вигляд діничної конституційної монархії.

Особливо цікаве явище можна ствердити в таких малих монархіях у випадках, коли династія вимирала і не могла ся багато починав би володіти. Тоді логічно сподіємось такого розвитку: всю владу переймає віче, нарід, демократія, — і рішає: чи покликати якусь нову династію і яку саме, чи правити без династії, себто чи не перейти до республіканського уладу. Тут не якийсь ворог демократії, але один із найкращих її представників, професор Михайло Грушевський стверджує, що не було випадку нормального розвитку в цим останнім напрямі. Волость, залишена собі, своїй самоуправі, не втримувала єдності, але розпадалася на самоупрядні громади. Державність розсипалася в користь малих спільнот.

Хтось міг би із того факту поклянно вивести висновок, що це — мовляв — доказ повної політичної неспроможности українського народоловства. Висновок загато спішний і тому несправедливий. Спробуємо вдуматися в той факт і знайти його глибоку, закриту ідею. Повернімося пам'яттю на яких півтора тисячі літ назад, до теорії великого старовинного мислителя Аристотеля. Він піднесе, ма в своїй «Політейя» такі передумови здорової «полісе», що полі держави-міста. Вона повинна бути не менша того, що потрібне для деякої господарської самовистарчалности, але не більша того, що дозволяє проглядність справ. — У тих випадках є глибока думка. В демократичній грецькій поліс державні справи рідались своїбідними її громадянами. Аристократія хотє, щоб громадянин розумів питання, про які має рішати. Це був би справедливий улад. В інакшим випадку громадянин не мав би свого ясного погляду. Він мусь би безкритично йти за перемовою інших, ведерчивих, безоглядніших, коротко — за перемовою дємагогів.

Перейдім тепер увово із сірої давнини в зовсім свіжі ше часи дев'ятнадцятого сторіччя до ідей українського теоретика демократії, до ідей Михайла Драгоманова. Ідеальний дад в Україні мислить він як громадянство, вільний союз вільних самоупрядних громад. Коли порівняємо з цим

не так виразно висловлені в поняттях, але не менш ясно вимальовані в поетичних образах мрії Шевченка, і з ним мрії народу, про ідеальний лад, де завсіди називаються син і мати, себто родина, — і «люди добрі», як влада, що судить і рішає, зрозуміємо глибоке коріння ідей і Драгома нова і Шевченка, глибоке коріння саме такого типу українського народостворення. Це може пам'ятати отого ще до історичного уладу, який і досі сниться народові, як добрий і справедливий. І в ньому аристотелівська вимога проглядати, розуміння проблем, що про них громадянин рішає, невисловлено здійснюється. Глибока ідея української політичної справедливості.

Тож те, що у поспіху і в тенденційній настанові виглядало слабкістю нашого політичного народостворення, після тих дослідів стає його прикметою. Тільки одне завважених потрібне: ця прикмета сама вже вказує конечність синтетизи того, так глибоко і по народному поняттю народостворення, з іншими соціологічними ідеями. Во вільний союз вільних самоуправних громад неможливий при історичній битій дорозі великих і мотутих орд і народів, що зо сходу і заходу сунуть в український степ, заманені його багатствами. Тільки сильна зосереджена влада зможе захистити Україну й у ній саме ту народостворену свободу громадянства.

На якому відмінному і плідному ґрунті зійшла українська монархічна ідея, вказує й обильність її відмін. Княжа держава знає ще особливо важливий для нас рід, а саме те, що можна назвати «народною монархією». Зразком її могли б бути постаті і держави князя Романа Володар-обнобленеця народу, що бачить в його сильній владі противагу до впливів бояр, які намагались використати ті впливи на шкodu народу. Ідея, що матиме подібності в Європі, коли третій стан, народжуючись і ще не спроможний послити по повноту владі, сприяє монархічному централізму в його боротьбі з феодальним розбиттям держави.

Як глибоко в мріях і хотіннях народу мусіла сидіти ця ідея народної монархії, видно з того, що після довгої калікасопрічної перерви український народ, виходячи на історичний кін у сімнадцятому сторіччі, зразу ж повертається саме до неї. З того приводу особливо характеристичні події безпосередньо після смерті Богдана Хмельницького. Старшинська верхівка з Виговським на чолі прагне виборної монархії польського типу, при якій ця верхівка

ка може здобути найбільше вигод і впливів. Козацтво ж, навпаки, залишається вірним заповітам великого гетьмана і хоче бачити в Юрасеві дідичного наслідника престола, сильного володаря, що не допустить би до самоволи старшинської верхівки.

Ця ідея залишилася живою в народі: другої української держави. Вона перетривала нову історичну перерву і саме з цього погляду трагедією гетьманської монархії 1918 року було те, що вона не стала народною монархією, але монархією, уже не польського, тільки російського типу, опертою на російські зразки і російські — байдуже чи москвовські, польські, чи інші походженням — соціальні сили.

§ 3. НАРОДОВЛАДСТВО

Як монархічна так і українська демократична, народостворенна ідея кориниться в іміті передісторії. Про неї вже була мова. Тепер доповнимо згадку докладнішим перетворенням. Хочь міг би подумати, що в княжій державі ця ідея колить у попередніх часах незвичайно жива — ідея відусунулася на цілком задній план і замирилася. Та це був би помилковий погляд. І під час княжкої держави існувало ж виче. Правда, воно не мало законодавчої сили сучасних парламентів. Воно мало, як висловлюється історик, більш регулятивне значення в рішальні хвилини. Оце князь готується до походу. Він хоче, щоб народ розумів його заміри. — Князь-переможель повертається з походу. Він хоче, щоб народ довідався про його славу і відчув її. Він скликає віче. Таке віче можна порівняти до плебісцитів, що їх улаштували і нині улаштовують (напр. останній польський плебісцит з 1946 р.) тотальні режими. Провід такої держави рішився на якесь велике потягнення і провів його. Він хоче, щоб народ пережив його, не як у демократії перед тим, обмірковуючи почин, але після завершення. Провід, що впереду рішення народу, хоче знову зрівнятися з масами. Або провід такої держави зацікавлений в сповиданості опертя на широкіх народних масах. Він тоді так формулює окремі питання, що велика більшість стверджуючих відповідей запевнена (порівн. згадуваний уже польський плебісцит про західні границі Польщі, або німецькі плебісцити після приєднання Австрії, Судетів).

Однак віче княжих часів іноді виходило своїм значенням куди даліше таких, можна б сказати, масово-писаренням вирубкованих. Підчас княжих міжусобиць воюючи претенденти прагнули утвердитися в прихильності народу. Вони тоді, — подібно, як бачили ми в малих воюючих — відкидалися до віча, тим самим розширюючи його вплив і права. Або в церкві, безкняжі часи: тоді віче — хоч на якийсь час — ставало державною владою.

Та всі ті незаперечні явища бліднуть проти одного, а саме проти факту існування широкого самоврядування промисловців у княжій державі. На це особливо увагу звертає проф. Грушевський. Імперія київських князів сягла від Чорного моря і Каспійського на північ, державний аларат на півночі, Балтійо на північній заході. Княжі ж тієї імперії був недосконалий і цілком нескладний. Княжі ж дружини — у порівнянні з просторами держави — мали. Коли все таки в тій великій імперії був лад і життя глибоко упорядковано, то заслуга в цьому саме високо розвинутого самоврядування промисловців і земель, що доповнювало доосередженню князю владу, чи — може навпаки доповнювало зосередженню князю владу, хоч не синтези, але мирного співіснування. Ось зразок ще не синтези, але мирного співіснування і згідної співпраці соціологічних ідей, що були передумовою порятку, і навіть самото існування княжої держави.

Ідея народоуладства-демократії була у першопочинах другої української держави війська Запорізького. Колиса її — Січ — цеж саме держава — «поліс» українського етночного стилю. Вона відповідала вимогам Аристотеля: — державі господарської самовистарчальності і проглядності справ.

Одночасно з політичною, буйно розвивається господарська і культура демократії. Господарський улад Січової держави це своєрідна кооперативна республіка in statu nascendi. Чумальські об'єднання дають новий зразок кооперативних підприємств, що товаришиться українському життю вже вірно і північними хліборобськими артілями подадуть через цілі сторіччя руку сучасній всебічній кооперативній організації.

Братства, з їх церковно-релігійними і культурно-освітніми цілями, — це знову ж своєрідна наша демократія в організації духа: — дажкі передтечі «Просвіти» 19-го і 20-го сторіч.

Цікавий і характеристичний для української соціоло-

гічної творчості момент виходу дозрілої сучової демократії в городську Україну. Це з зародку малої степової «поліс» постає велика держава Війська Запорізького. І зразок ж прокидаються здорові інстинкти українського соціологічного мислення. Демократія Січ, поставлена перед значно ширші завдання, що далеко переходять межі аристократської проглядності, чи рідного нашого промисловства, шукає свого доповнення. Демократія самоврядування мала в першій українсько-руській державі доповнення в княжій владі. — Демократія Січ, просякнута провідницькими елементами вже в своїм малім домі Дніпрового низу, тепер вишовши в широке поле української державности, шукає в найвищих ступенях гетьманських особистостях ще й синтези з монархією-ідеєю. Це глибокий соціологічний зміст прирванья і Богдана Хмельницького і Івана Мазепа, — і за їх прикладом менших постатей гетьманщини. В малій степовій «поліс» вистачала сама демократична ідея. Вона в трітій часі війни і походу, часи для Січі досить нора малій, доповнювала ідеєю провідницького зосередження влади. Станувши на чолі великої держави, носії цих ідей відчували ще потребу в конкретній заповненні традиційної туглості — і шукали її в монархічній формі.

§ 4. ПРОВІДНИЦЬКА-ОТАМАНСЬКА ІДЕЯ

Короткі прогуківки по нашій історії доказали, які давні і які рідні нам і народоуладна і монархічна ідеї. Чи можна вичитати із української історії подібний доказ і для провідницької ідеї? Питання, що на нього наш демократичний світ двадцятих і тридцятих років звичайно відповідало одним коротким «ні». Він, слушно побороючи німецькі, чи італійські, чи інші іноді цілком смілині в роді французьких де-ля-роківських — моди, одночасно заперечував оправданість української провідницької ідеї взагалі. Вона, як і ті, була для наших офіційних демократів тільки чужою модою. Є в такій поставі щось із почуття меншинности, що хочеш хочє у всякому бачити тільки користь, чи шкідливий відблиск чужини. Вкінці доходять до того, що і нашу демократію починаємо виводити тільки із французької революції, а наш кооператизм обов'язково тільки від родюльських піонерів.

Однак по правді провідницька — у нас звичайно отаманська — ідея така ж наша і така ж давня, як і дві, про які досі була розмова. Чужинні історики в останні часи починають розуміти вислов'янення Балканів, як їх «українізацію». На їх думку, з українських земель йшли одна за одною хвилі озброєних ватаг: — сотень, тисячей. — Це були загопи здобичників, але і колонізаторів. Частина їх залишилася на місцях і потім, підсилювана щораз новими хвилями, зислов'янигла місцеве населення ілдрів і траків.¹⁾ У світлі таких поглядів уже раніше стверджене наше расове споріднення з південними слов'янами, головню з динарськими хорватами і сербами, і стверджене проф. Степаном Смалем Стольким мовне споріднення з ними ж у більшій ступні, ніж з іншими слов'янськими народами, опрадується історично. Тоді так само сильніші півалини здобуває найновіша теорія, що бачить у варягах що найбільше освіжителів української державности, а не її творців. Во після тих пізнань — це шляхи українських загонів, вові шляхи на Царгород — це шляхи українських загонів, що перли туди за дорогою українській народній свідомості, і рідну нашій народній шні ріку Дунай.

Тут місце спитати, що уявляли собою ті загопи, які плили з українських земель на Балкани, — що уявляли вони собою з соціологічного погляду, як мусіла формуватися у них влада, провід. Деяких далеких аналогій можемо дошукуватися в пізнійшій підготові другої української держави в низових степах. Правдоподібно не помилимося, коли висунемо здогад, що це знову була провідницько-отаманська організованість, яка виростала на ґрунті захарактеризованого вище, передісторичного ватажка органічно наростав уладу.²⁾ Навкруті сміливого окресити так, що не залпна загін. Відношення можна окресити так, що не залпна загін рід вибирав провідника, а навпаки, він — провідник добирав собі наряд ватагу. Таке джерело його влади очевидно впливало і на вигляд тієї влади. Такий загін у поході, чи в новоздобутих, але ще не закріплених землях, — це була пізніша Запорізька Січ у воєнний час, коли виборний геть-

1) Порівн. Paul Rohrbach: Balkan-Türkei. Hoffmann und Campe Verlag S. 11—12.

2) Порівн. ролю англійських конкістадорів, що будували колонії, — і відношення до них монархічно-демократичної батьківщини, ст. 38 — 1 40.

ман, якого влада під час миру буда майже непомітна, ставав у повний цюло слова значенні провідником.

У княжій державі відношення князя до дружини — провідницьке. Ми бачили, як князі передволодимирської доби почуввають себе тільки провідниками дружини — «нас мало, але ми руси». Аж Володимир стає вже опріч того монархом усієї України-Руси. Коли хто хотів би у тому відношенні князя до дружини бачити тільки варязькі звичаї, він повинен пригадати собі досить скору пісню прийняття християнства українізацію дружин. Це треба розуміти, як асиміляцію чужих елементів і налив місцевих, але одночасно і в ідейній площині, як зближення варязьких провідницьких пернів з українськими отаманськими. Можливо, що популярність Святослава має своє глибоке джерело і в тому, що він саме дав українським хвилям, здавна напливчим на південь, у своїй особі першого геніально-го отамана.

В другій українській державі Війська Запорізького провідницькі елементи пілком наявні. Гетьман — це виборний не так президент держави, як провідник. Отаманська ідея жива в цілій Україні, і оспівані Шевченком Наливайки, Трасяли, Гамалії, Підкови — це зразки таких із революційних народніх рухів самим життям висучутих провідницьких постатей.

Вкінці сам гетьман Богдан. Всі ті, що в українській провідницькій ідеї схилили бачити тільки наслідкування чужих, головню німецьких зразків, повинні усвідомити собі, що майже на три сторіччя до того, як по містах Середньої Європи триміло гасло: один наряд, одна держана, один провідник, що саме подібні гасла виписав на своїх прапорах триста літ раніше український наряд словами і чинами свого геніального гетьмана. А вже — як сказано вище — в час, коли Європа порядувалася засадами дипломатичного лейтентмізму і різними господарсько-здобувчими мотивами, Богдан Хмельницький висучує ідею, що усвідомилася Європою аж у 19-ім і 20-ім сторіччях, ідею національного лейтентмізму. У Вимога граніці над Вислого відповідала тодішнім ентографічним умовам. Отже один наряд — одна держава! А в особі самого гетьмана знайшов той наряд і та держава провідника у найкращім цюло слова значенні. Хмель-

1) Зайди і слова французького письменника Меріме про Хмельницького, як творця сучасного націоналізму.

ниський був вибраний гетьманом Січі; він прямував до того, щоб стати дієвним гетьманом-монархом української держави; але провідником української нації він був від хвильни повстання 1648 року аж до передчасного кінця свого панування 1657 року.

Б. Творчі ідеї української історії в часи революції і третьої держави 1917—1920 рр., демократія, монархія, провідницько-отаманська ідея.

§ 5. ДЕМОКРАТІЯ

Історичні прогудянки мали метою виявити давність і своєрідність усіх трьох творчих політичних ідей України. Разом із цим була нагода звернути увагу на рівнобійність, але й протибійність тих ідей.

Безумовно найцікавіші досліді починаються, коли при-ближаємося до наших днів, зокрема коли підходимо до питання, як виявилися ті три ідеї підчас ріпальних днів української революції і державності 1917—1920 років.

Хто був весною 1917 року в Києві, називатиме її найкращою весною свого життя. Весна — обильна соншем і дощами, весна великої повені. Дніпро вийшов з берегів і гордо котив свої хвилі по київській Набережній, розлився по котлів свої хвилі по київській. Сади замикались тутися озерами по Трухановім острові. Сади замикались тутися озерами і п'янили в барвистім, запашнім чаді. І душі виступали з берегів звичайних почувань і мислей, очі блимали, долони шукали долонь. Люди падали собі в обійми з радості. Це ж небо схизалося до нас, а вулицями й майже дахами Києва проходила довгожданна українська наречена: воля-свобода. Про неї снівав поет:

Одчиняйте двері, наречена йде! Одчиняйте двері! Го-луба блакить. Очі, серце і хорали стали... ждуть...

Дзвонили дзвони Софійської дзвіниці. І відчинилися двері. Підійшов перший наречений: — українська демократія, що взялася оформити і утвердити українську свободу. Це були незабутні весільні дні, говни непеєвностей, неспо-діванок і таємниць, але тим чарівніші в своїй непорочній найвності великих надій і великих оман.

Після них прийшла слотяна осінь розчарувань, розчу-беності і перший потоп ворожого наступу.

Нову дзвонили Софійські дзвони весною 1918 р. Вийшов другий наречений: українська монархійна ідея. Вона поспиндула по те, що не вдалося довірливий широсердешності ідеалізму 1917 року. Весна повна грізних напружень і упо-корень, тривожних повстанчих блискавок, вишукань прий-депшої прози. Та літом — здавалося — сили демократії, об'єднані в Національній Союзі, знаходять поволі сильну мову з новою владною ідеєю і український державний віз покотиться рівно і впевнено знайденим і узгідненим шляхом.

Осінь дала новий залім і нову зимову хуртовину, що під нею влада гетьманська держала.

І втретє дзвонили дзвони собору. Третій наречений, українська провідницько-отаманська ідея взялася рятувати українську свободу. Та коли-і-й — ним разом у спільні з демократією — не пошастило і вона подалася під напором зовнішнього і внутрішнього ворога. Українська наречена-свобода в розпущі пішла сама собі у купані розгулюватися по бездержавнім степу, оксамитом поли стелити, китайку дерти на онучі. Вона віддалася анархійному нараві-голоті, щоб сі'ялилі і зганьбденій прокинутися в смертельних обіймах чужого насильника.

Відчинились двері: — горобина ніч. Відчинились двері — всі шляхи в крові...

Загальний образ мусимо наповнити докладнішим істо-ричним змістом.

Що перше назвие: три творчі ідеї голосяться одна по одній, а не разом, до будови державності. Коли ж і є спроби помирити хоч дві із них, як у 1917 році отаманську ідею, що саме прокидалася у вільнім козачстві, і демократію, в 1918 році демократичний Національний Союз із монар-хією; в 1919 році провідництво з демократією в лоні Ди-ректорії, — ці спроби зустрічали великі труднощі, відбува-лися в підсонні глибокого недовір'я і після короткої зла-годи розпадалися, порізноюючи договірники ще більше.

Що друге характеристичне: першою зголошується до влади в українським світлі демократія. І не зовсім природне і зрозуміле. Дев'ятнадцяте сторіччя, головню ж його друга половина, і роки перед військовою — це тверда школа україн-ської демократії, що в ній готовилася вона до остаточного іспиту зрілості.

В дев'ятнадцятому сторіччі прокинулася Україна з ошу окраденою до нитки. Її провідні верстви перейшли до займанців і понесли йому дороге віно, придбане в українському світі — свою духову культуру і свої матеріальні достатки. Тож український нарід із релітками вірної провідної верстви заходився наново будувати свій дім і світ. Він взявся до того своїм випробованим шидчанським способом. Він збирав, складав, напромаджував наново духові і матеріальні скарби в своїй вільних товариствах: «Просвітах», кооперативних спілках і інших об'єднаннях.

Культурна і господарська демократія збудували собі монумент дегеретепітис, триваліший міді. Одночасно політична демократія промодувала пляхи культури і господарський свободі та шораз виразніше ставила політичні вимоги устрете в історичну добу пробудженної, української нації.

Також і однобокність демократичної методики в політиці була годі природна і самозрозуміла. Український нарід, і в Росії, і в Австрії, знайшовся під владою цілком або напівабсолютних монархій, де ріпальними були майнатські верстви, яких майже не було годі в українстві. Тож яско, що політичний іправ міг чекати і сподіватися український нарід тільки від переміни режиму в державках, де він жив, із монархійно-абсолютного, чи аристократичного, на монархійно-конституційний або республіканський, в яких і демократія могла б співрішати.

Союзником у цій боротьбі для українства могли бути тільки демократичні партії інших панівних націй. Во їх прямкування йшли хоч не по лінії визволення поневодених народів, але по лінії демократизації всього уладу, себто по лінії ослаблення центральної виконної влади, що вся була в руках володаря і прибіжкених, — і по лінії передання в важних справах земському і мійському самоврядуванню, в кінці виборному парламентові, де і нарід міг прийти до голосу.

Отак і в культурній, і в господарській і в політичній ділянках саме демократія мала можливість готовитися до великих завдань, що поставила перед нею українська історія 1917 року. Та, щоб потім зрозуміти вияви цієї демократії в революційні роки, треба звернутися увагу на різницю справ мувань, різницю дієвої постанови культурницької і господарської демократії з одною, і політичної демократії з другою боку. Культурницька і господарська демократія бу-

дували одна свій світ духа, друга свій господарський світ. Вони обидві були спрямовані передовсім конструктивно, творчо. Спрямування політичної демократії було передовсім негативне, деструктивне у відношенні до діючих на українських землях чужих і ворожих сил. Такого подлу праці і таких постанов вимагали потреби українського народу, — і ці свої завдання, зріджені не з моди, але з дійсних і рідних потреб, українська демократія виконувала чесно і совісно.

І прийшов час і відчинилися їй ворота навстрях. Українська демократія вийшла ними із чисто визвольної в державну політику. Вся Україна покрилася «Просвітами», театрами, курсами, книгозбірнями. Кооперативна організованість завершилася великими книжками центральними і владо пербирала у своє розпорядження колішні земські і городські воєнні підприємства. І знову господарська і культурницька демократії покрилися славою. Вони зразу ж знайшли своє місце в організуванні життя, кожне в своїй діяльності. Вони дали, тільки з більшим розмахом і в ширшій маштабі продовжували свою роботу.

Інакше було в суто-політичній діяльності. Тут українська демократія 1917 року свого певного пляху знайти не могла. В двадцятих, особливо ж у публіцистиці тридцятих років у Західній Україні, була просто мода, створився припис доброї поведінки, що вимагав дати ту демократію, принайменше глумитися над її дієвою неспроможністю. З перших спективи тридцяти літ доцільніше і справедливіше буде зрозуміти її та її неминучі майже годішні питоменності.

Ми вже звертали увагу на різниці в спрямуванні культурницької й господарської демократії з одною, і політичної з другою боку. Перші сферувували свого господарства із зусилля на будову своєї культури, свого господарства із дрібних частин, що їх у загальну скарбницю складали окремі люди. Вони мали на увазі в першу чергу свій світ і коли після 1917 року вони поборювали чужих боїв і чуже господарство, то завсіди в ім'я вибрано баченого і пережитого свого власного ідеалу. Інакше було — як сказано — в діяльності чисто-політичній. Тут підчас двохсотлітньої — можна сказати — перерви, в умовах чужої державності, що виключала українські національні елементи, пустою імлою закрилися давні державні традиції, і не створювалися нові привички. На такій незаписаній життєвій таблиці українських душ найлегше було чужим теоріям ви-

різьблявати знаки своєї мудрости. Тож характеристично: різні ідеї, що їх нарід не сприймав, найбільше захоплювали не господарників, але саме політиків, зокрема ж студентську молодь.

Та були й тверді звички тієї політичної демократії, вироблені в її дотепершній, — як було зазначено, — з українських потреб зродженій тактиці. В ім'я свободи вона старалася ослабити чужу владу, чужу державу, чужий воєнський закон. Завданням тієї демократії було відвоювати роки права, а не встановити закон, обмеження. Свобода, — а не держава, була дійсним гаслом українських демократичних партій.

1917 року історія поставила їм діяком протидію до дотеперньої задачі. Не тільки ослаблювати, нищити чужі закони, але надавати, накидати власні; не надцерблювати чужі диспозиційні сили осередки й вилити їх, але навпаки творити свої і змушувати до їх визнання, не виборювати свободу, але обмежувати вже здобуту і забезпечувати її новим, праведним, але твердим законом. Це нове завдання було для тодішньої демократії справою новим. Вона творила, організувалася задля інших цілей, виробляла інші прийоми. І це була її помилка: — вона завжди мала нахил повертатися до тих давніх метод і прийомів. Тоді як тоса подарська і культурницька демократії могли дати своє діло, і це було корисно з українського державного погляду, то така вірність дотепернім методам і дошовочасним прийомам для політичної демократії була невистарчална і хибна.

Життя і революція вимагали ясного рішення націо-нально-державного питання. Військові з'їзди, спонтанне відруження вільного козацтва тиснули в цьому напрямі. Демократія хиталася. Тут не йдеться про тактичні непевності. Тут існували для демократії цілком принципові питання, чи можна революційно-самостійницьку політику поводити з вимогами демократії й соціалізму, чи така політика справді не була б ножем у спину революції, як вмовляти заікачані єдинослівимські демократи і соціалісти. — Життя і революція особливо настирливо домагалися різного рішення соціально-економічних, головюно земельних питань. Але і тут наша демократія виявила дивну повздер-жливність від дій. Вона пересувала вирішення із своїх плечей на будучу спину Установчих Зборів.

При такій поставі організації власної військової сили,

така пекуче потрібна в часи переходу і закріплення нової, непризначаної ще державности, не була висунута на перше місце. Навпаки, заспокоювати українську стихію, військову і народно, що нетерпеливо перли до дії, — не так мобілізувати її духа, як утихомирювати його, — стало тактикою демократії в цій ділянці. Знову ж ідеалістична віра в ширість чужих, головюно московської, демократій, ідеалістичне зречення всякого милітаризму, — тільки осявчувало цю поставу.

За те дотеперішня привичка завертала демократію, зорганізовану в Центральній Раді, до методики переговорного базарювання, відторговування прав, до вільвольної, а не державницької методики. Тимто не менше, ніж на зорсереджування сил у власних руках, Центральна Рада звертає увагу на переговори з Тимчасовим Урядом у Петрограді, на його представників у Києві: військовою команданта і комісара. Вона думає категоріями автономії в рамках Росії. Вона переходить до задуму федерації, якіни до самостійности — тільки під примусом обставин і нещирости російських, — демократичного зночатку, потім більшевницького, партнерів. Вона не веде, вона дається вести подьям.

А здавалося небо історії прихилилося до демократії, і подавало їй у руку срібного серпа задля жини. Це відноситься передовсім до партії українських соціалістів-революціонерів, що знайшла неймовірний відтук у широким масах народу. Її головні гасла: земля як поміря, вона повинна належати до того, хто її потрібує для власного життя і праці. Такі гасла проникли в глибини селянської душі і їм назустріч виходила злидні прадавня мрія селянина про улюблену землю, про поширений верстат праці.

В селянській мрії про землю можна відрізнити два бажання. Селянин задрю дивився на простору дятлифундії великих земельних власників, і він прагнув поісти їхні десіттини. Тоді поміщиця земля здавалася йому повітрям і він був готовий революційно протиставитися всім, хто замікав би йому доступ до нього. — Здобувши землю, селянин вважав її своєю приватною власністю, і ніяк не поітрям. Він тепер готовий уже власними трудями боронити доступу до землі, що є його землею, а не землею всіх і нічиєю. Та це вже друла дія. Покишо 1917 року важно було захопити поміщищу землю, і задля цієї мети соціалістичні революціонери — здавалося селянству — були найкращими провідниками. Звідси і вишло, що ця партія, що неособбли-

во блищала, навпаки затінялася іншими і силою інтелекту і політичною волюністю, незабаром розпоряджала мільйонами прихильників при голосуваннях. Особливо ж молоді, селянська, як і академічна, масова станула при цій партії. Здавалося, що й діти, ледве вишювали з коліски, вже співавали соціал-революційних пісень.

На такий співзвучності проводу і народу — здавалося б — можна будувати величаві будівлі. Можна було провести дійсно радикальну земельну не так реформу, як революцію. Вона означала б фактично тільки привернення правного стану. Адаже поміщича земля на Правобережжі належала головню до польських магнатських родів, поміщича земля Лівобережжя до московських родів. Вони прийшли в Україну як полководці чужих держав. Вони загарабадали адміністратори з доручення чужих держав. Вони загарбадали війною українську землю і завсідли, сидючи на ній і користуючися її плодами й працею українського населення, були речниками і оборонцями інтересів не України, але чужих метрополій. Таким чином земляна революція була б тільки визволенням української землі з-під чужої влади і повернення її українському народові. При такій радикальній зміні постраждала б і незача українська частина поміщичтва. Аде по утрату можна б було надолужити іншим і для нової державности особливо корисним способом, приляючи те українське поміщичтво до державного будівництва. Своім досвідом в організації й адмініструванні великих підприємств, знанням світу і зв'язками з ним, те поміщичтво принесло б великі користі Україні.

Це й був шлях, що його "вже раз" перейшла Україна під керіванням великого ретмана: шлях через земельну революцію до української державности. Але щоб повторити той похід, на це треба жаяности. Аде щоб повторити той похід, що приблизились б було мати в проводі тієї партії людей, що приблизились б до величі Богдана. А тим часом на чолі соціал-революційної Прушевський, геній роботляности, знаменитий організатор наукової праці, може й світлий президент упорядкованої держави, аде не провідник революційного зриву і воєнної його зудару з ворожою революцією. Політичною мудрістю його була не так організація народної стихії та спорення її великим національно-державним завданням, як слідування за неперними бажаннями народу. Прислухатися до його голосу більше, ніж піддавати йому ідеї й мислі, йти за, а

не вести, йдучи попереду, — було гаслом політики, і то інди в свідомім протиставленні помітні великого ретмана. А навкрути вченого стояли — не, як колись коло Бозьдана, дослідчені організатори життя й війни, аде молоді ентузіасты книжкових ідей, часто чужих глибоким хотінням народу. Вичитана інди, тільки брошууркова мудрість, зроджена в чужих, головню московських мізках і з московських народних, таких неподібних до українських, бажань «общини» і «миру», затьмарювала і приглушувала в уяві й нетерпеливим зусиллді таких молодих політиків вічні українські мрії про свою землю і свою правду в своїй хаті.

Зразу — як сказано — український народ чекав і сподівався здійснення своїх мрій від Центральної Ради, зокрема від тієї партії, що їй повіряв щиро і підтверджував ту віру, віддаючи їй свої виборчі голоси. Коли ж бажання не сповнились, нард узався сам на власну руку і власними силами проводити ті бажання в життя. Кожна область, кожен повіт, кожна волость, кожне село почало порядкувати, реформувати земельні справи. Аде тоді земельна реформа, замість бути плагіями до української державности, стала сходами до її пробу.

§ 6. МОНАРХІЯ

Провідну роль намагається неперняти друга українська творча ідея: монархізм. Він прирікав здійснити другу частину селянської мрії про землю. Він прирікав забезпечити вільну селянську власність, захитану і загрожену московським задумом стелу, що був би власністю всіх і нічиєю. Монархійна ідея висучула на чолі постать Павла Скоропадського, прирашену давніми ретманськими традиціями; вона мала за собою глибокий ум В'ячеслава Липинського.

Повстання 1918 року, ведене Директорією Української Народньої Республіки, і потім ідейна боротьба двадцятих років, викривили в дечому правдивий образ ретманщини вісімнадцятого року. В нашій мемуарній і публіцистичній літературі стало прийнятим звичаєм вважати всю історію весни, літа і осени 1918 року — німелько-московською інтригою. Сьогодні з переспективи майже тридцяти років можемо справедливше і спокійніше поставитися до тих подій і оцінити їх. Ми знаємо добре, скільки то разів

і як дуже тенденційно приписувалися тілці чужим встра-
ванням не то окремі потпнення, але й ціле вирождення,
а то й поява українства. Це вже змушує нас бути велими
обережними при таких історичних підозрах і оцінках. Зов-
нішні сили, зацікавлені українським простором, намагались
ся використати для себе кожне явище нашого життя. Але
із цього ще ніяк не можна робити висновку про генезу
тих явищ із волі зовнішніх чинників.

Вільне козацтво постало в Україні, в околицях най-
живіших традицій, ще 1917 року, і належно не з німецьких
інтриг. Це прокинулися козацькі спомини, і з ними про-
відницько-отаманська ідея. І знову ж із власної волі, шу-
каючи зв'язку з давниною, вільне козацтво вибрало Павла
Скоропадського своїм наказним отаманом. Все події 1917
року, події, що виростили з народних хотінь, події на жаль
належно не оцінені тодішнього панівною демократією. Во-
на не постаралася шире вклюдити той рух у свій світ, але
холодом і недобір'ям відчужувала його від себе. Тож части-
на відповідальності за дальший фатальний розвиток і за
використання українських традицій чужими силами, несе
на собі і українська демократія 1917 року.

Однак же тодішні носії традицій і гетьманського монар-
хізму також не зуміли скерувати здорових відрухів стихії
в напрямки будівництва третьої української держави. Тоді-
шній генерал Павло Скоропадський не розумів ще своєї
історичного призначення. Досить уявити собі положення
на початку 1918 року: Україна тоне в каламутних хвилях
двох розкладових стихій. Одна пливе з півдня і заходу.
Це царська армія в розвалі. Військові частини покидають
фронт і снують гнилими ріками назад до дому, працюючи й
руйнуючи рештки ладу по дорозі. — Одночасно з півночі
суне московська стихія т. зв. мішочники за українським бо-
рошном і салом. Большевицькі невеличкі ще частини сильні
тим, що вони оформлюють той стихійний рух московської
півночі до теплого і обильного півдня і промощують йому
пшлях.

Серед такого потопу анархії держаться ще окремі
упорядковані українські острови. Між ними один із силь-
ніших: Із пів Україниський Корпус під командою генерала
Павла Скоропадського, розташований біля Хвастова. Сто-
лиця України смертельно zagrożена. Муравйов обстрілює
місто. Українську владу в ньому вдержують ще тільки
невеличкі числом вояків частини Гайдамацького

проводом Симона Петлюри, галицькі Січові Стрілці з
Евгенном Коновальцем на чолі і робітничі вільне козацтво.
І саме в такому часі через непорозуміння з військовим мі-
ністром Центральної Ради ген. Скоропадський покидає ко-
манду корпусу.

Не довелося українській столиці привігати його своїм
спасителем від Муравйовської ганьби! Не довелося всій
Україні славити його хай переможеним, але незламним для
царем її самостійності! Ні, вибір на державного зверхни-
ка прийшов згодом, вибір не з божої ласки на полі бою,
але вибір у цирку при Миколайській вулиці у Києві, ви-
бір строкатим товариством, де навіть кляті вороги україн-
ства мали великий голос.

Такий був первородний гріх гетьманщини 1918 року,
що з нього підвестися вона не змогла. Е соціологічне
правило: — режим держатся звичайно тими силами і за-
собами, що при їх допомозі прийшли до влади. Визволи-
тися від тих сил, що стояли при колісці Української Держави 1918 року, не вдалося їй ніколи. Ними були узліде-
ні вже тоді у відношенні до української революції ро-
сійська і німецька реакція. Ця остання під намовою ро-
сійських, переможених і в війні і в революції старо-
режимних сил, головню великих землевласників, і вплива-
ми свого речника ген. Людендорфа, — прихлигла німець-
кий уряд до задуму знасилування берестейського договору.
— І так при дворі гетьмана весь час зкагалася за впливи,
отже і за суть і вигляд держави, — і ширі українські па-
трати, що їх репрезентантами можна вважати В'ячеслава
Липинського, Дмитра Дорошенка і інших, але і такі ж
ширі шкурники, що для них держави і вся Україна взагалі
були тільки засобом збереження власних маєтків, за-
прожених революцією, і в кінці такі ж російські патріоти
єдиної-неподільної. Ті етотичні і чужометропольні сили
не допустили реформ, навпаки каральними експедиціями,
складеними з московських відділів, проважували схвалюва-
ний і розчарований нарід до повстання, що прокочується
по Україні весною того року.

Літо дало спробу українського внутрішнього замирен-
ня. Національний Союз, в якому об'єдналися демократичні
партії Центральної Ради, договорилися з гетьманом, і його
представники вийшли в уряд. Монархія і демократична
ідея станули разом до будови і утвердження української
державності. Історична подія — важка і палка, що спов-

няла ширі серця отухою і новими надіями. Але зовнішні і внутрішні дієві сили не давали дозріти тій синтезі українства. Війна хлилася до кінця і Україна без своєї вис тарчальної армії, що її не дав сформувати німецький чинник, стояла непевна будучини. Гетьман хитався і шукав рятунку в новім прибіженні до складових частин колишньої російської імперії.

Так поки хліборобська кляса — у найширшій розумінні слова — зводила свої рахунки поміж себе, зорганізувалася чужонаціональне місто в Протофії, — в об'єднанні в промисловости, торгівлі і фінансів — і восени перейшло в свої руки державну владу. Українське всенациональне повстання листопаду—грудня 1918 року зробило кінєнь тій своїй і не своїй уже державі з її своєю і чужою владою.

§ 7. ПРОВІДНИЦЬКО-ОТАМАНСЬКА ІДЕЯ

У відношенні до повстання з листопаду—грудня 1918 р. обов'язує нас сьогодні той гамий спокій розуміння і оцінки, що його вимагала і Українська Держава 1918 року. Коли ту державу одна частина публіцистики і споминів хотіла б вважати тільки німецькою-російською інтригою, то навпаки писання кідл. прихильних тій державі, бачать і каз жуть бачити в повстанні, очолюванім Директорією України проти Народної Республіки, тільки українське бунтарство своєї Народної Держави. Як нерпий так і друтий погляд проти власної держави. Його можна було розуміти ще тоді, коли свіжо кинили пристрасті боїв, та сьогодні він уже цілком дивовижний. У повстанні, веденім Директорією, злилися найчистіші і наймутніші води української революції. Повстання було передовсім виявом патріотичного обурення тим, що українську державу опанували російські політичні, господарські і військові сили. По суті не можна назвати того повстання повстанням проти української держави. В той час, у листопаді 1918 року її вже не було. Це мусіло бути ясною річчю для всіх, хто тоді був у Києві. Суверен держави, гетьман, був уже фактично тільки полоненим російського генерала Кемера; уряд Гербеля — це не український уряд; військові частини, що в їх владі знайшлася столиця, це були різношерсті еднороднімські т. зв. добровольчі відділи. На установках не мали вже

українські корупти, тільки російська трюхиветка доїшла над головами мешканців столиці. Проти того російського полону, що в ньому знайшлася і держава і її суверен, спалахнуло повстання. Директорія, зокрема Симон Петлюра, галицькі Січові Стрільці — це осередки того зриву.

Але — і це є частою трагедією українських революцій — ці організаційні осередки виявились занадто слабкі в обличчі зрушеної з мисля стихії. Вони не змогли схопити її залізними обручами державного порядку, вони знову не так оформлювали її, як неслия нею. Слабкість організаційних осередків, — один із наслідків громадянської війни творчих ідей, в даному випадку демократичної й отаманської проти монархічної — стає порожнечою в низах. В тріній зараз же починає діяти анархічний цар-голова. В тріній ромфальнім поході на Софійський майдан після перемоги повстання йшли не тільки військові частини Української Народної Республіки, що незабаром вкряватимуться славою хоробрости і вірности, — не тільки відділи Січових Стрільців, втілення соборницького дичарства, що в бою за столицю принесли в жертву одного із своїх найкращих представників: Федора Черняка; — там маршрувала також Таршанська дивізія, організоване втілення цар-голова, що незабаром так само входить в Київ, але вже з червоними прапорами окупанта.

Слабкість організаційних осередків двох ідей — демократичної і провідницької, — що перемогли в повстанні, почала виявлятися ще більш небезпечними симптомами: непевністю на верхах. Уже Трудовий Конгрес давав позначки тієї непевности, що її наслідком були спроби пристосування до демалотії, яка розгудлялася серед неопанованої стихії, і спроби суверенітету в ній з недосяжним її майстром — більшевиками. Та за більшевизмською демалотією йшла партія з залізною дисципліною, що по своєму і в своїх інтересах перековувала резпечений і розм'якший вид безцере-монної агітації матеріял стихії. Такої дисциплінованої сили тодішня демократія не мала. Вона була слабша ніж рік тому, роздвоєна, розстроєна у собі. Кожна з соціалістичних партій уже скидалася на ракету, що вистрільювала шораз лівіше, шораз червоніше стрільна зі себе: «незалежних соціалістів», «демократів», «українських комуністів», «боротьбівців», усіх зі своїми рожевими, чи рудими, як їх іронічно називали правовірні червоні, «Прапорники» і «Стягами». — Та-

ка непевнісь проявилася на самім верху державної терар- хії: в лоні Директорії, аж поки внутрішня криза не скінчи- лася скупченням всієї влади в руках Головного Отамана, Симона Петлюри.

Коли у силці двох політичних ідей, що вели і ви- тради повстання, у силці демократії й отаманії, перший період з його апогеєм у 22 січня 1919 року, в акті собор- ности, — верховодство ще виразно в руках демократії, то де-далі в цілже нерозірваній ніколи силці переважати по- чинає отаманська ідея.

І тут особливо потрібний холодний і тверезий погляд, коли хочемо *since ita et studio* зрозуміти глибшу духовну суть тих перемін. Слово «отаман», «отаманщина» у нас сьогодні не має доброго звуку. Це осад спільного негатив- ного фронту і демократичної і монархійної публіцистики і мислення післяреволюційних років. Але з дальшої пер- і спективи маймо відвагу привернути цим назвам їх власти- ву суть і оцінити їх спокійно. Отаманська ідея — прадав- ня, своєрідна українська провідницька ідея. Її спотворено — це правда. Але чи не сталося таке і з іншими ідеями? Отаман у тому слова розуміні, той військовий чи політич- ний самсобіпан, що нікого не визнає понад собою і го- товий воювати на право і на ліву проти чужої і проти своєї влади, — це ж явище приблизно того ж порядку і рівня, що демократ, який потайки перецітується з пред- ставником ворожкої держави підчас офіційних переговорів того ж представника з офіційними делегатами власної дер- жави; — і того ж порядку і рівня що монархіст, який в бою стоїть радше під прапором ворожкої трюхцветки, ніж під рідним прапором, несеним руками демократа. Та- кий отаман, як і такий демократ, чи монархіст — це роз- кладові форми упадку, але не якась неминучість, що ко- ріниться в засновок самої ідеї.

Як бачили ми, отамансько-провідницька ідея прокину- лася разом із революцією 1917 року в виді вільного козачства. І вона шукала тоді згоди і з демократією Центральної Ради і з гетьманськими споминами. На жаль ні владна у 1917 ро- ці демократія, ні владна в 1918 році монархія не розуміли як слід того народнього руху і ставилися до нього з не- довір'ям і нехиттю. Тоді ще інстинкти отаманщини були задорові і державницькі. Але це можна — хоч не в такій мірі — сказати ще і про отаманщину кінця 1918 і початку 1919 року. Тоді державний осередок виявився заслабим,

щоб ставити чоло чужій навалі і одночасно спинити внут- рішній розвал, підсилюваний чужими агентами. Тож тоді було те, про що пише цитований поет:

На майдані коло церкви
Революція іде
— Хай чабан — усі уткнули
За отамана буде.

Така революція на майдані, коло церкви, відбувалася тоді в усіх околицях, у тисячних селах України. Це наряд самотужки брався за оборону якогось жаду і свободи. І тоді ще інстинкти тієї отаманщини не були суто анархійні. Нав- паки, ця отаманщина в своїх краях представляє шукала ще ширшого організаційного оформлення і вивершення. Воно і з'являлося в особі й установі Головного Отамана.

Ця висока честь і непосильно важкий тоді обов'язок припали найбільш етнічній і найтратітнішій постаті україн- ської революції: — Симонові Петлюрі. Український наряд прагнув привігати в ньому, лідереві своєї державної сво- боди, — одночасно і творця українського владного миру, після бур і внутрішніх усобиць останніх років. Але укра- їнський наряд знайшов у найчутливішій місці, в політичній святая-святых нації: в серці Головного Отамана, — не мир, а тромадянську війну. Там у глибині душі отамана йшов дали невирішений бій двох, назовні неначе примирених, ідей. Там змагалися далі: провідник і демократ.

В цьому слабкість, але й сила Симона Петлюри. Він був найвірнішою еманцією тодішнього українства, його первоюродним сином. Його душа стала трагічним боєвищем ідей, що змагалися за Україну в широких степах. Він не- свідомо носив у собі рану, від якої кривавилася давніша, тодішня, і кривавляється ще й пізніша і сучасна українська мисль, і українське життя. Звідси така близькість його до нас, усвідомлена нами в двадцятиліття його смерті. Тут і причина того, що де-далі спадають із пам'яті всі припад- ковості появи Симона Петлюри, і перед нами стає чиста і дорота постать Головного Отамана, що щиро і чесно пере- живав у собі наші історичні і нинішні болю, падав під їх вагою разом із Україною, і тепер підводиться у своїй тра- гічній славі разом із усвідомленим нацією своєї внутріш- ньої трагедії.

І третій провідницько-отаманській ідеї не пощастило дати Україні владний державний мир. Тоді, як зазначено

ЗАКІНЧЕННЯ

§ 15 Синтеза ідей — завдання сучасної української еміграції

Простора наша земля і обильна, але порядку в ній немає. Такий історичний підсумок наших предків і така оцінка записана в хроніці. Батата українська душа ідеями, а трагічно-глибокими переживаннями ніхто не зрівняється із нею, тільки немає порядку тим ідеям і переживанням у своїй мудрості. Такий підсумок наших мандрівок по історії і мислях. А між тими двома оцінками трохи не тисяча років! І як часто разом із такою свідомістю йшло як висновок, сказане і не сказане у сторону чужинців: прийдіть і володійте. І як часто, не чекаючи на таке виразне запрошення, вони приходили!

Ну що ж, скаже хтось, хай вірне це ствердження, але в нашій сучасній стані воно має тільки теоретичне значення. Українська синтеза — це справа України, краю, а не еміграції. Ця остання має тільки одне завдання: репрезентувати перед світом визвольні змагання і бути їх речником. Усе, що тут діється на скитальщині, в сфері духовної, партейно-політичної організованості, має тільки проминувче, несуттєве значення.

Коли б ця думка була слухана, вона ослабила б гостроту поставленого в заголовку цієї праці вибору: або українська синтеза, або українська промадійська вина. Але вона не збільнила б нас від рішення. Бо і щоб виконати репрезентаційне завдання, питоме кожній політичній еміграції всіх часів, наш сучасний великий ізход мусить упорядкувати свою духовність і свою політичну організованість. Громада розсарених людей і груп, де німою холміні рус, де група для групи — тічня вовків, не може достойно боронити своїх задумів перед чужим світом. Навпаки, в такій стані еміграція може тільки виправдати перед світом

свою долю, доказуючи власною поведінкою, що ця доля цілком заслужена.

Однак наше призначення куди ширше, ніж завдання попередніх наших і чужих еміграцій. Ми це відчуваємо, ми носимо це в нашій душі півсвідомості. Пора ж і ті мутні гадки просвітлити й оформити в ясну думку.

Звичайно покидає край тільки тонка пливка найвищої керівної верхівки. Для неї немає місця в ріднім краю, занятім чужою, чи своєю суверенною силою. Вона була б знищена, або в кращій випадку позбавлена фізичної свободи. Ця верхівка перймає завдання репрезентації назовні краєвих ідей і сил, що покищо відсутні від влади, отже і офіційних закордонних зв'язків. Але ті сили в краю залишилися, вони там діють більш-менш вільно, або в тіршім випадку животіють, чекаючи кращих обставин.

Тоді справді еміграція має тільки репрезентативні обов'язки. Між краєм і еміграцією приходить інколи до незрозуміль і суперечок, коли та еміграція постійно помагає по політичній провід.

Бувають складніші ситуації. Прикладом можуть бути еміграціїні хвиль, що виходили з царської Росії. Царський режим не нищив ворожих сил фізично, значить не нищив їх субстанції, тільки їх верхівку. Але він не допускав тих сил, напр. українства, до вняву. Тоді еміграція, опираючись на репрезентації, зберігала за собою ще й роль ініціативності, особливо після упадку ворожого режиму. І для Грушевського, і для Винниченка, і для Петлюри, чільних постатей 1917 року, не було місця в передреволюційній Україні. Вони могли діяти або в українських землях поза засилом царської поліції, напр. в Галичині, або в Московщині, себто поза українського спільнотого, або ще даліше.

В нашій сучасній випадку ролі і призначення еміграції стає універсальна. В краю пересідується і нищиться не тільки національна верхівка, але й субстанція взагалі. Там засипаються всі джерела національного існування: національна духовність, расово-крювна її основа і органічні суспільні сили, що були першими підвалинами тієї духовності. Такого систематичного і розумово розробленого, так неухильно і неперемінливо веденого бою з українством, як нацією, досі не було.

Не мусимо видавати в розпучку. Вже з наших схематичних оглядів знаємо, як тяжко знищити народно пам'ять і як після кількасотлітнього сну вона знову із себе воскрес-

шає свої питоменні мислі і форми. Того, що творилося продовж тисячі років, не вдається найбільш випуканими способами знизити продувж кількох десятиків літ.

Але і не сміємо легковажити беззпеку. Коли б довше потривав нинішній стан, у краю буде велика рідина, не тільки матеріальна, але й духовна, суспільна. Знайдеться незвичайно цінна, навіть конечна для національної України верста спеців, добрих спеців усіх господарських і деяких адміністративних дльнок. Та того, що із народу, творить найо, спільноту з однією нам'яттю минулого і однією провідною візєю будучини, — провідної верстви національної духовности і полтики не буде.

Чи мали б ми зачинати наше відродження від якоїсь нової поетичної і полтичної Енеїди?

Оце на нашу нинішню емірацію впади обов'язки репрезентаційного, починового, але і, що так висловимося, субстанційального значення. Емірація несе зі собою в світ киявот завіта, душу нації, і має повернутися з нею, збереженою в чистоті в рідний край. Емірація є не тільки репрезентантом, але і нослем українського національного світу і його субстанції. Всі стани заступлені серед нас. Для репрезентанції вони непотрібні, але на те щоб десь на землі знайти місце на повний свій світ у злушеному зменшенні, десь у пшенничному зерні і будуче билло і колос і новий піддйк — вони конечні.

Коли так, то завданням цієї емірації не буде тільки виконавши репрезентаційні функції, скромно включитися в полтичні і духовні форми рідного краю. Дяке пастя було б, коли б це було можливе. Але може доведеться сучасній емірації бути творцем і засновником тих свідомо і вперто нищених форм.

Що це за форми? Не можемо забути злочасного зразку 1941 року, коли емірація, не упорядкувавши себе, стала в ріднім краю не зачином організації, але промалюванням своєї війни в найгіршому, крайню неморальному розумінні. Що принесе нова емірація: чи українській владній мир, чи нову братовбивчу війну? Це питання життя і смерти, навіть більше: питання чести і безчестя. Чи має наша емірація відіти почути один присуд народу й історії, що вже несміливо проривався у відношенні до поверотців 1941 року, ставший присуд висловлений Шевченком: Ох, як би то сталося, щоб ви не вертались, щоб там і здихали, де ви поросли! Не плакали б діти, мати б не ридала, не

чужи б у Бога вашої худли, і сонце б не гріло смердячого тною на чистій, широкій, на вольній землі, і люди б не знали, що ви за орли.

Батага душа наша і нова скитальщина зб'ягатить її новим пізнанням і досвідом, новими мислями і переживаннями. Але на ніщо здалося все те батагство, коли не знайде воно собі порядку. Воно буде тільки притокою нових подій і нової внутрішньої призи. Чи здобуде емірація скарб своєї мудрости і свого порядку і чи принесе рідному краю внутрішній український мир, передумову державної сили і зовнішнього владного миру? Чи навики стане розсадником нових кривавих порохників і — говорючи словами Франка — замість визволити його «від мук і роздору і жаху», ще і ще раз його роздертим кине розчавленою крассою змиею, що здихає на історичних шляхах світу. Це найгірше ніше скоплення в загодовку поставленої теми: — або українська синтеза, або національна смерть.

З М І С Т

ПЕРЕДМОВА

3

ВІСЛОВІД

§ 1. Правда, віра, правда, істина, правда, справедливність, —
Український наріччя, як носій останньої

5

I. ЧАСТИНА

А. Творчі ідеї української історії в першій і другій державах

§ 2. Монархіяна ідея

10

§ 3. Народовладство

19

§ 4. Провідницька, отаманська ідея

21

Б. Творчі ідеї української історії в часи революції і третьої
держави 1917 — 1920 рр.

§ 5. Демократія

24

§ 6. Монархія

31

§ 7. Провідницько-отаманська ідея

34

II ЧАСТИНА

А. Синтеза творчих ідей — шлях до українського внутріш-
нього миру

§ 8. Перемога однієї ідеї неправадоподібна і небажана

39

§ 9. Синтеза ідей — основа найважливіших світових дій

42

§ 10. Політичні синтези і їх органічність

45

Б. Дедукція синтези українських творчих ідей:

§ 11. Як передумови доброго ладу і доброї влади

49

§ 12. Як передумови виконання духовних і державних завдань
сучасного українства

57

ЗАКІНЧЕННЯ

§ 13. Синтеза ідей — завдання сучасної української еміграції

60